Անահիտ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐԻ ԱԾԱԿԱՆ // ՄԱԿԲԱՅ ՏԱՐԱՐԺԵՔՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ

Գրաբարի բառային կազմի բառաբերականական իմաստների համաժամանակյա քննությունը ցույց է տալիս, որ լեզվի այդ զոյավիճակում կան զգալի թվով բառեր, որոնք համատեղում են մեկից ավելի խոսքիմասային արժեքներ: Այդ կարգի բառերը մասնագիտական գրականության մեջ կոչվում են *խոսքիմասային տարարժեք* բառեր, իսկ բնականական իրողությունը՝ *խոսքիմասային տարարժեքություն*:[1]

Գրաբարի խոսքիմասային տարարժեք բառերի մեջ զգալի քանակ են կազմում այն բառերը, որոնք համատեղում են ածական//մակբայ ձևաբանական նշանակություններ: Հայերենում ածականն ու մակբայը ցուցաբերում են ձևաբանաշարահյուսական որոշակի աղերսներ, որ պայմանավորված է նրանց բառական ընդհանուր իմաստով, այն է՝ հատկանիշի ընդհանուր գաղափար արտահայտելով: Այս առումով հատկանշային բառիմաստով բնութագրվող արմատական բառույթները կարող են հանդես գալ ինչպես որոշչային ու ստորոգելիական, այնպես էլ պարագայական գործառույթներով:[2] Այս կարգի բառերը գրաբարում կամ ժառանգություն են նախագրային հայերենից, կամ գրաբարյան նորագոյացություններ են: Հարցի այդ կտրվածքով քննությունն ստանձին ուսումնասիրության նյութ կարող է լինել[3]:

Հայերեն արմատական ածականների գործառական տարարժեքությունը լուծվում է ոչ թե ձևաբանորեն, այլ շարահյուսորեն, քանի որ արմատական ածականն ու մակբայը արտաքուստ ձևաբանական տարբերակիչ ձևույթներ չունեն: Ածականի մակբայական արժեքը պայմանավորված է ոչ թե նրա որոշչային (զոյորոշ), այլ ստորոգելիական գործառույթով:[4]

Ած.//մկբ. տարարժեքություն ցուցաբերող բառերը կարելի է քննել՝ կատարելով տարբեր կարգի խմբավորումներ, ինչպես՝ ըստ ծագման աղբյուրի, ըստ խոսքիմասային կաղապարների, ըստ կառուցվածքային գործոնի, ըստ իմաստային-թեմատիկ խմբերի և այլն: Իբրև կարևոր գործոն՝ նկատի ենք առնում այդ կարգի բառերի արտահայտության պլանը՝ բառակազմական կաղապարները: Ըստ այդմ, նմանն բառերը բաժանվում են պարզ, բարդ և ածանցավոր տեսակների:

Սույն հոդվածի շրջանակներում մենք կանդրադառնանք միայն պարզ կամ արմատական բառերի տարարժեքությանը: Քննության ընթացքում կփորձենք կատարել նաև ներքին իմաստային խմբավորումներ, որ ենթադրում է այդ կարգի բառերի բովանդակային պլան քննություն:[5]

Արմատական բառերը, որոնք համատեղում են ած. // մկբ. արժեքներ, մեծ մասով ածականներ են, որոնց որում՝ որակական: Դրանք զգալի տոկոս են կազմում գրաբարի բառային կազմում: Քննության համար մենք կդիտարկենք դրանց մի մասը միայն:

Այդ կարգի բառերից են.

աղօտ	քանձր	կազմ	մոլոր	պայծառ
առողջ	թեթեւ	կայտառ	յադթ	պատշաճ

---

[1] *Տես Լ. Խաչատրյան, Տեղաշարժեր բառերի ձևաբանական իմաստի մեջ, Եր., 1985, էջ 32-33: Խոսքիմասային տարարժեքությունն արդի հայերենի կայուն կապակցություններում, Եր., 1996, էջ 39: Գ. Ջահուկյանն այդ կարգի բառերն անվանում է երկակի և եռակի գործածություն ունեցող բառեր՝ «երկգործառույթ և եռագործառույթ բառեր» (տես Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Եր., 1974, էջ 526-527):*

[2] *Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 527:*

[3] *Տես Լ. Խաչատրյան, Գրաբարի բացատրական բառարան, Եր., 2003, էջ 5-10:*

[4] *Լ. Խաչատրյան, Խոսքիմասային տարարժեքությունը..., էջ 120:*

[5] *Տարարժեք բառերի ներքին իմաստային խմբավորումներ կատարելիս օգտվել ենք Գ. Ջահուկյանի առաջարկած սկզբունքներից, որոնք կիրառելի են ինչպես պարզ, այնպես էլ բարդ և ածանցավոր բառերի պարագային (Տես Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Եր., 1989, էջ 82-102):*

առոյգ	թիւր	կանուխ	յաճախ	պարզ
ամուր	ժիր	կարճ	յամառ	պերճ
ամփոփ	լայն	կշիռ	յամր	պինդ
անագան	լառ	կոյր	յար	պիրկ
անոյշ	լի	հակիրճ	յաւէտ	սակաւ
արագ	լուռ	հանդարտ	յոյժ	սերտ
արդար	լուրջ	հարթ	յաւի	սուտ
արձակ	խախուտ	հաւասար	յստակ	սուր
բազում	խաղաղ	հեզ	յօժար	սուրբ
բարի	խառն	հեռի	նոր	ստոր
բարկ	խիստ	հպարտ	նուազ	վատ
բարձր	խիտ	ձրի	նուրբ	վհատ
բիւր	խոժոռ	ճարտար	շատ	վաղ
բուռն	խոլ	ճշմարիտ	շուայտ	վառ
գաղտ	խոնարհ	մանր	շտապ	տրտում
դաշն	խոտոր	մարմանդ	ուղիղ	ցած
դառն	խոշոր	մեծ	ուրախ	ցոփ
երկար	խոր	մեղմ	ուշ	քաղցր
զգոյշ	խրոխտ	մերձ	չար	քաջ
զոյգ	ծածուկ	մերկ	չքնաղ	քնքոյշ
էժան	ծանր	միշտ	պակաս	օտար

Կատարելով ած. // մկբ. տարարժեք բառերի ներքին իմաստային խմբավորումներ կարելի է առանձնացնել հետևյալ իմաստներն ունեցող բառախմբերը՝ որակային, զգայության աստիճանի, չափի և այլն: Այս կարգի բաժանումները բացարձակ չեն, այլ հարաբերական են. կան նաև բառեր, որոնք միաժամանակ կարող են բավարարել երկու տարբեր խմբերի ներկայացվող պահանջները:

1) *Որակական հատկանիշ* արտահայտող բառերը ածականի արժեքով լրացնում են առարկայանիշ գոյականների: Արմատական այդ ածականները կարելի է խմբավորել ըստ լրացյալի բառիմաստային հատկանիշի: Ըստ այդմ կստանանք արմատական ածականների խմբեր, որոնք լրացնում են՝

ա) իրանիշ գոյականների,

բ) թե իրանիշ, թե անձնանիշ գոյականների:[6]

Ա. Իրանիշ գոյականների լրացնում են հետևյալ արմատական ածականները *աղօտ, ամուր, արձակ, բարկ, գաղտ, դաշն, երկար, թանձր, խախուտ, խիտ, խոշոր, խոտոր, խոր, ծածուկ, հարթ, մանր, յստակ, յօժար, նոր, նուրբ, ուղիղ, չքնաղ, պատշաճ, պարզ, պինդ, պիրկ* և այլն:

Աղօտ - ածական (հետայսու ա.) 1. նվազ, նսեմ, թույլ (լույսի մասին). Որպէս մեծի լուսոյ *աղօտ* նշոյլք (Առ. որս. Է.): 2. փխբ. ոչ պարզ, անորոշ. *Աղօտիւ* պատկերօք ճշմարտութեան (Դիոն. Եկեղ.): Մակբայ (հետայսու մ.) աղոտ՝ թույլ՝ մեղմ կերպով, մեղմով. Մտօք միայն նկարագրեալ, եւ այսուքիկ յոյժ *աղօտ* և չափաւորապէս (Ածար. Ծն.):

Թանձր - ա. 1. բավ, խիտ, ստվար. Տեսի աթոռ մի բարձր, չորեքկուսի ծածկեալ *թանձր* կտաւով թխագունիւ (Փարպ.,29): 2. հաստ, խոշոր. գեր. Հոգիք թեթեւք ի *թանձր* մարմնի (Նար.): 3. պինդ, խորը. *Թանձր* և խորին քնով ի զօրութենէ Տեառն կապէր զթագաւորն (Գ.Մակ.,Ե,6): մ. խիտ առ խիտ, թանձրությամբ. Առ յոյժ *թանձր* անկեալ դիականցն իբրեւ զքարակոյտս դերրկալց երեւէին (Եղ.,118):

Խախուտ - ա. խարխուլ, ոչ ամուր, քանդելու ենթակա. Որք զորմս *խախուտս* արտաքոյ բռեսցեն (Ոսկ. Յհ. Բ. 22): մ. անհաստատ, անկայուն կերպով. Եւ մի՛ արմատ եւ հիմն *խախուտ* հաստատեսցի (Իմաս.,Դ, 3):

---

[6] *Արմատական ածականների մեջ հազվադեպ հանդիպում են բառեր, որոնք որոշչային արժեքով դառնում են միայն անձնանիշ գոյականների լրացում: Հմմտ. Կազմ - ա. 1. պատրաստ, պատրաստ վիճակում գտնվող,. Կազմ են մատուակք արբուցիչք (Ագաթ., 253): մ. 1. կազմ ու պատրաստ. Ամենայն այր կազմ առաջի իւր եկեսցեն (Փարպ.,82): 2. վայելուչ կերպով. Սակաւ բաղեաց եւ ամփոփեաց զնա կազմ (Եւս. Է,16):*

Բ. Թե հիմնիշ, թե անձնանիշ գոյականների լրացնում են հետևյալ արմատական ածականները *թիր, խառն, խոլխա, կայր, ճշմարիտ, մեծ, մերկ, յառք, յոռի, սերտ, սուտ, սուրբ, քաջ, օտար* և այլն:

Ճշմարիտ - ա. 1. ստույգ, հավաստի, աներկբա. *Ճշմարիտ* էր բանն, զոր լուայ (Գ. Թագ.,Ժ,6): 2. արդար, անկեղծ, վստահելի. ճշմարտախոս. Երկրորդեցից ի պատմագրացն Մովսիսի Խորենացւոյ եւ Ստեփաննոսի Տարաւնացւոյ, հաւաստի եւ *ճշմարիտ* պատմագրաց (Մկր.,Գ,15): 3. փխբ. հավատավոր, նվիրված. Կոստանդիոս էր քրիստոնեայ *ճշմարիտ* (Մկր.,ԽԴ,5): մ. ճշմարտապես, իսկապես, իրավի, անշուշտ. Չի ամենեւին մի լիցի Հայոց ընդ Յունաց ծանօթութիւն ի հաղորդութիւն սիրոյ, այլ *ճշմարիտ* խափանել զՔրիստոնէութեան ուսումն (Խոր., 301):

Մեծ - ա. 1. խոշոր, ընդարձակ, լայնատարած. Ոչ ինչ էին կարող յանել եւ օգնել ժողովուրդքն այսպիսի *մեծ* աշխարհի (Փարպ.,13): 2. քանակով՝ թվով շատ, անթիվ, մեծաթիվ, մեծաքանակ. Եւ յուղարկէ զնա ի Մրծանայ ընդ յարեւմուտս զաւրու *մեծաւ* (Սեբ.,Բ,25): 3. սաստիկ, ուժգին, խիստ. Զայսու ժամանակաւ եղեւ *մեծ* ցասումն Արշամայ (Խոր.,139): 4. հասակն առած, մեծահասակ, տարիքով ավագ. Մինչեւ մեռանիցի քահանայն *մեծ* (Թուոց.,ԼԵ,32): 5. երևելի, նշանավոր, աչքի ընկնող. Այր *մեծ* եւ հաստատիմ (Եսթեր ԺԱ,3): 6. ճոխ, հանդիսավոր, անպատմելի. Թագաւորն Դարեհ արար խրախութիւն *մեծ* (Ա Եզր.,Գ,1): 7. կարևոր, էական. Ոչ ունին իբրեւ զմեզ *մեծ* իմաստս (Փարպ.,40): մ. 1. չափից դուրս, մեծ չափով, շատ. Ի չքմեղս եղեալ կոծ *մեծ* առնէ (Խոր.,284): 2. մեծապես, սաստիկ. Եհաց զբերանն եւ գոչեաց յոյժ *մեծ* (ՆՀԲ):

Սուրբ - ա. 1. պարկեշտ, առաքինի, անբասիր. Այսօր ի *սուրբ* կուսէն ծնաւ ի Բեթղեհէմ (Ագաթ.,197): 2. փխբ. մաքուր, անարատ, վճիտ. Եւ *զսուրբ* և վճիտ եւ զականակիտ աղբերացն պղտորեաց զջուրս (Սեբ.,ԽԷ,15): 3. օրենքով թույլատրված, ուղղափառ, ճշմարիտ (հավատքի՝ եկեղեցու մասին). Որք կացեալ էին ի կռապաշտութեանն փառեայք եւ չեռեալք իբրեւ զհեզ առ այրել զուխտ *սուրբ* եկեղեցւոյ (Եղ.,8): 4. անխառն, անմաքուր, մաքուր. Տէր, գիտես, զի *սուրբ* եմ ես յամենայն մեղաց կուսութեամբս իմով (Տովբ.,Գ,16): 5. սրբազան, նվիրական, վսեմ, վեհ. Օրհնեալ է անունն քո *սուրբ* (Տովբ.,Գ,13): 6. աստվածային, խորհրդավոր. Եւ նորա զայրուցեալ յասով երեւեցելոյ նմա *սուրբ* նշանին օգնականութեան յաղթեալ վանէր զբշնամեացն բանակսն (Փարպ., 4): 7. եկեղեցու կողմից ճանաչված աստվածահաճո (անձ). Որպէս եւ *սուրբ* նախատակն Քրիստոսի Գրիգորիս պահեալ ի խաշտանգանսն անվնաս աչով հզօրին՝ ի լուսաւորութիւն թողեալ (Փարպ.,17): մ. սրբորեն, սրբությամբ. Կրօնաւոր յայնժամ միայն *սուրբ* աղօթէ, յորժամ կացցէ յաղօթս հանդարտեալ (Վրք. Հց.):

2) *Աստիճանի իմաստ ունեցող* բառերն արտահայտում են հատկանիշի տարբեր աստիճաններ՝ *նվազ, թույլ, սաստիկ* երանգներով:

Այսպես. հատկանիշային իմաստի նվազ կամ թույլ աստիճանի երանգ են արտահայտում *մարմանդ, հանդարտ, խաղաղ, ընթույշ, մեղմ* բառերը թե ածականի, թե մակբայի արժեքով գործածվելիս.

Հանդարտ - ա. 1. հանգիստ, խաղաղ, անդորր, անվրդով. Ոնիա ոմն լեալ էր քահանայապետ հեզ բարոյիւք եւ *հանդարտ* սրտիւ (Բ Մակ.,ԺԵ,12): 2. մեղմ, հյու, թեթև, հպասուկ. Իսկ Բէլ հեզ եւ *հանդարտ* ամբոխիւ մեծաւ ի ճախմէ ջուրցն ի վերայ ոտոյ միոյ, իբրեւ ի դիտանոցի (Խոր.,35): 3. հարթ, հավասար. Հարթ եւ *հանդարտ* են յատակագոյն մասամբքն (Պղատ. Տիմ.): մ. հանդարտորեն, մեղմով, խոհեմաբար. Երեքանկիւնին խմն կարգեաց ձեւով, *հանդարտ* յառաջ մատուցեալ (Խոր., 36):

Մեղմ - ա. չափավոր, հանդարտ, թույլ, նվազ. Յետ հրոյն՝ ձայն *մեղմոյ* օդոյ (Գ. Թագ.,ԺԹ,12): մ. հանդարտորեն, դանդաղ, կամաց. *Մեղմ* երթայր, զի թոյլ տացէ մեռանել մանկանն, եւ ապա երթայցէ (Ոսկ.Մ. Բ., 5):

Հատկանիշային իմաստի սաստկության երանգ ունեն հետևյալ բառերը՝ *պայծառ, վառ, առլ, արագ, շատալ, խիստ, յոյժ, բուռն* և այլն:

Արագ - ա. 1.արագաշարժ, սրընթաց, արագընթաց. Որ *արագն* իցէ ոտիւք՝ մի ապրեսցի (Ամովս,Բ,15): 2. արագ եղող, շուտ կատարվող. Հիւանդանայր զործն *արագ* եւ առողջ (Խոր.,81): մ. շտապավույթ, շուտով, անհապաղ. Զճարտար մոգպետն *արագ* աշակերտեցին (Եղ.,159):

Խիստ - ա. 1. կարծր, պինդ. Վ ափար ծառայ ի *խիստ* վիմէ (Իմաս.,ԺԱ,4): 2. ուժգին, բուռն, սաստիկ. Ծարաւեաց *խիստ* ծարաւով (Բուզ.,22): 3. դժնդակ, դաժան, անօրէն. Յանդիմանէին զմատնութիւն ընդ լծով *խիստ* և անօրէն ծառայութեանն Պարսից (Փարպ.,12): 4. շատ, չափազանց. *Խիստ* է բանդ այդ (Ոսկ. Յհ.). մ. 1. խիստ, սաստիկ, սաստկութեամբ. Մի այդպէս *խիստ* կատարէք զկամս քո (Բ Մակ.,ԺԵ,2): 2. չարաչար. Սաստիկ և *խիստ* տանջեցի զնա (Վրք. Հց.):

Յոյժ – մ. սաստկապես, ուժգին կերպով, ծայրահեղորեն. Լաւեալ ի Վահանայ զքանիօնութիւն բազմութեան ոսկւոյն արախանայր *յոյժ* (Փարպ.,117): ա. 1. սաստիկ, առավել, խիստ. Կին ոմն, անուն Նոյնէ, *յոյժ* ճգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան (Խոր.,231): 2. մեծ, մեծաքանակ, շատ. Յայնժամ արձակէ ի վերայ նորա Պերոզ արքայ՝ Հոնաց զաւր *յոյժ* (Մեր.,Զ,10):

3) *Զգայության իմաստ ունեցող* արմատական ածականների մեջ կան երկարժեք բառեր, որոնք ածականական իմաստով արտահայտում են *համի* հետ կապված հասկացություն, ինչպես *անոյշ, քաղցր, դառն,* կամ էլ՝ ընդհանուր ինքնազգացողություն *առոյգ, կայտառ, առողջ, խոժոռ, ժիր* և այլն:

Դառն - ա. 1. աղի, կծու, լեղի, անախորժ. Ոչ կարէին ըմպել ջուր, քանզի *դառն* էր (Ելք,ԺԵ,23): 2. փխբ. դժնդակ, դաժան, սաստիկ. Ի ցրտանալ հիւսիսոյ եւ ի *դառն* հողմ փչելոյ, խաղայ իջանէ ի դրախտն մեծ (Խոր.,109): մ. ցավագին կերպով, դառնապես. Ապրեսցիք ի *դառն* պատրաստեալ դատաստանացն (Ագաթ., 381):

Քաղցր - ա. 1. անուշ, համեղ, ախորժելի. Ի բերան քո է *քաղցր* իբրեւ զմեղր (Յայտ.,Ժ,9): 2. ցանկալի, հաճելի, դուրեկան. Զի բարբառ քո *քաղցր* է (Երգ.,Բ,14): 3. լավ, ընտիր, գեղեցիկ. Ո՞ր է *քաղցր* աչացն տեսութիւն առ թիւրս (Խոր.,361): 4. անդորր, խաղաղ, հանդարտ. *Քաղցր* եւ անոյշ քնով ի գալուստին Տեառն կայցէք զքաղաքն (Գ Մակ.,Ե,6): 5. բարի, բարյացակամ. Կամաւ յօժարեալ ամենեքեան մեք ընտրեցաք զքեզ, որպէս զայր *քաղցր* եւ աշխարհաշէն (Փարպ.,157): մ. քաղցրությամբ, անուշ-անուշ, անդորր կերպով. Զայն բարի հավուութեան նոցին՝ Ի յողջոյն ինձ կենաց քաղցր ուղիղ (Նար.,205):

Ժիր - ա. 1. ասկուն, աշխույժ, կորովի, փութաջան. *Ժիր* մշակք բաց սուր մանգաղաւ զխոտ հարկանիցեն (Փարպ.,159): 2. Արագաշարժ, արագընթաց. Հասանիցէ ի վերայ քո իբրեւ *զժիր* սուրհանդակ (Առակ.,Զ,11): մ. փութով, արագ. Ասեմ զնա, հա յր, զնացուք *ժիր* (Վրք. Հց.):

Զգայության ածականների իմաստային մի տարատեսակ են դիտվում *ցանկության* (մղումի, կամքի) *ցոփ, շուայտ*, ինչպես նաև *զգացմունքի* (կրքի, ապրումի) ածականները, ինչպես *զգոյշ, ուրախ, տրտում, վհատ, յուրջ, խոյ* և այլն:

Զգոյշ -ա. 1. ուշադիր, արթուն, զգաստ. Անձինն խրում կարի *զգոյշ* կայր (Բուզ., 104): 2. երկյուղած, վախվորած. Որ երկնչին, *զգոյշ* եւ պատրաստ հանապազ կան (ՆՀԲ). 3. անվտանգ, խաղաղ. Երկնիդի միայն զիս խրատեն կամեցեալ եդիր զիս ի *զգոյշ* վայրի (Փիլ.): մ. ապահով. *Զգոյշ* յամենայնի, եւ առուչութիւն յաջողուածոց ունէր (Խոր.,181):

Տրտում - ա. 1. տխուր, քախծոտ, նեղությամբ վշտով լցված. *Տրտում* է անձն իմ մինչեւ ի մահ (Մար.,ԺԴ,34): 2.տրտմական, տխրալից. *Տրտում* քախծանօք անցեալ զնացի (Յհ.Կթ.,192): մ. տրտմությամբ, տխուր կերպով. Ընդէ՞ր *տրտում* զնամ ես ի նեղել թշնամւոյ իմոյ (Սաղ, ԽԲ,2):

4) Չափի արմատական ածականները արտահայտում են *տարածական* (լայն, հեռի, կարճ, բարձր, ցած, մերձ), *ժամանակային* (ուշ, վաղ, կանուխ, յաճախ, յար միշտ, յաւէտ, անազան), *քանակային* (շատ, նուազ, պակաս, սակաւ, լի, բիւր, հազար, զոյգ, բազում), *կշռային* (ծանր թեթև, կշիռ), գնի (ծրի, էժան) և այլ կարգի իմաստներ:

Բարձր - ա. 1. վերին, երկնամերձ, մեծ. Զմիջնաբերդն ամրացուցանէր *բարձր* պարսպօք (Խոր.,165): 2. պերճ, վսեմ, գեղեցիկ, երևելի, շքեղ. Տէր իմ, *բարձր* եւ խանձարի, օրհնաբանեալ գոյութիւն (Նար.,7): 3. ճոխ, առատ. Դնէ սեղան *բարձր* եւ լի ամենայն բարութեամբ (Վրք. Հց.): 4. փխբ. ամբարտավան. Անկցին բարձունքն սրով (Եսայ.,Ժ,34): 5. շքեղ, հարուստ. Զտունս զայս *բարձր* (ՆՀԲ): 6. բարձրաձայն, ամենա-

քին լսելի, բարձրագոչ. Երաց գրերան իւր եւ ասէ. *բարձր* բարբառով (Եղ.,106): մ. խիստ, սեղ. *Բարձր* որոտալով ի վերայ համատռիմիցն (Սրգ. Ա. Յովհ., Բ.):

Բիւր - ա. անթիվ, անհամար, բազում. *Բիւր* դաստիարակս ունիցիք ի Քրիստոս (Ա Կորն.,Դ,15): մ. բազմիցս. *Բիւր* եւ ազգի ազգի տանջիցէք զմեզ (Ագաթ., 95):

Ցրի - ա. 1. անհատույց տրվող՝ տրված. Ամենատեղաց դեղ, *ձրի* բժշկութիւն, կրկնաձիր առողջութիւն (Նար.,7): 2. դատարկ, ունայն, սին. Զմիտս ի տունս եւ ի շահս եւ յայլ *ձրի* բանս շրջելով (Մանդ.): մ. 1. առանց գնի, անվճար, առանց հատուցելու. Ոչ *ձրի*, այլ վարձուցն փոխանակ ըմբռնեսցեն զարքայութիւն (Ագաթ.,365), 2. իզուր, անտեղի. *Ձրի* վսեճառնցայք, եւ ոչ արծաթով փրկեսջիք (Եսայ.,ԾԲ,3):

Կանուխ - ա. 1. վաղ ժամանակ եղած, վաղեմի, հին. Ըստ *կանուխ* գիտութեանն Աստուծոյ Հօր, շնորհք ընդ ձեզ եւ խաղաղութիւն բազմացրի (Ա.Պետ.,Ա,2): 2. վաղահաս, վաղաժամ. *Զկանուխն* ոչ կապտեցի պտուղ (Նար.,174): մ. 1. շատ վաղ ժամանակներում՝ անցյալում. Պատմեցաք ի մեծէն Աղէքսանդրէ յոյժ *կանուխ* եւ հետի ժամանակօք (Խոր.,257): 2. առավոտ շուտ, վաղ առավոտյան. Այն ինչ հաւ խօսեցաւ *կանուխ* ընդ առաւօտն (Դ Մակ.,Ե,12):

5) Բնութագրող արմատական ածականները բնութագրում են ոճը՝ *ամփոփ, հակիրճ, պերճ,* և անձերին ըստ խոսքի կամ դրա ընկալման որակի՝ *լուռ, յամր, յամառ, հպարտ, մոլոր, հեգ, խոնարհ, ճարտար* և այլն:

Լուռ - ա. լռիկ, անխոս, չխոսող, անձայն. Ճշմարտեցէք ի միութիւն *լուռ* հաւատովք (Ագաթ.,192): մ. *լուռ* կերպով, լռությամբ. Լուռ եւ անկերեւոյթ շրջեալ ի մէջ նոցա (նշ.տ., 208):

Հակիրճ - ա. 1. համառոտ, կարճ, ամփոփ, սեղմ. Զի բան մի *հակիրճ* եւ հասմառօտ արդարութեամբ (Եսայ.,Ժ,22): 2. վճռական, ազդու. Ամենակար հնարաւորութեամբ *հակիրճ* հաստատմամբ արասցես սահա նոս քաւութեան (Նար.,34): մ. համառոտ կերպով, համառոտակի. Զբանն *հակիրճ* արասցէ Տէր ի վերայ երկրի (Հռոմ. Թ.,28):

Մոլոր - ա. մոլորություն պարունակող, մոլորված. սխալ, թյուր. «Ամենայն ազգ եւ լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ, դադարեսցեն իրաւաքանչիւր *մոլոր* օրինաց» (Եղ.,17): մ. մոլորված, մոլորվելով. Զի կարծիցէ փարաւոն, թէ *մոլոր* զնացին, եւ զդչացեալ դարձան (ՈՀԲ):

6) Կան արմատական ածականներ էլ, որոնք արտահայտում են հասարակական նորմայից բխող անկրաժեշտության գաղափար. *լաւ, արդար, վատ, ստոր, բարի, չար* և այլն:

Արդար - ա. 1. ուղղամիտ, անաչառ, անկեղծ. Կարդայ առ *արդար* դատաւորն (Ա Մակ.,ԺԲ,5): 2. անմեղ. Ասէին զանձն իմ՝ իբրեւ զնա *արդար* եւ անարատ (Նար., 146): 3. բարի, կենսատու. Արեգակն *արդար*. ճառագայթ օրինեալ (նշ.տ.,231): 4. իրավացի, օրինավոր, ճշմարիտ. *Զարդար* հաւատն ասեալ էր յԱստուծոյ (Փարպ.,51): 5. ուղիղ, ճշմարտա, անշեղ. *Արդար* է Տէր յամենայն ճանապարհս իւր (Սաղ.,ՃԼԴ,17): 6. ճշմարտախոս. Ընդունելի են քաղաւորի շրթունք *արդարք* (Առակ.,ԺԶ,13): մ. ճշմարտությամբ, հավատարմությամբ. Զայդ *արդար* ասացեր (Յովհ.,Դ,18):

Բարի - ա. 1. լավ, ազնիվ, պատվական, գովելի. Ծառ որ ոչ առնիցէ զպտուղ *բարի* (Մատ.,Գ,10): 2. գեղեցիկ, հաճելի, ցանկալի. *Բարի* է յուսալ ի Տէր, քան յուսալ ի մարդիկ (Եղ.,138): մ. ողջամտությամբ. *Բարի՛* եկիր, մեծ ոդեանՀ իմ (Վրդ. Հց):

Այսպիսով, գրաբարի մակարդակում ած.//մկբ. քերականական իմաստներ ցուցաբերող բառերի մեջ զգալի կշիռ ունեն արմատական ածականները, որոնք բնութագրվում են յուրահատուկ բառիմաստային դաշտով: Դրանք ներկայացնում են հետևյալ թեմատիկ-իմաստային խմբերը՝ որակային, աստիճանի, զգայության, չափի (տարածական, ժամանակային, քանակային, կշռային, գնի), բնութագրող և այլն:

Միաժամանակ, ինչպես ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, միևնույն բառույթի երկատված բառաբերականական նշանակությունների մեջ իշխում են առարկայի հատկանշային իմաստն ու ածականական արժեքը:

Համառոտագրություններ

Ագաթ. - Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Տփխիս, 1909.
Ածաբ., Ծն. - Ծննդական ճառք Գրիգորի Աստուածաբանի (ըստ ՆՀԲ-ի):
Առ որս. - Գիրք ճառից Ս. Գրիգորի Աստուածաբանի Նազիանզացւոյ (ըստ ՆՀԲ-ի):
Բուզ. - Փաւստոսի Բիւզանդացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1913:
Դիոն. Արէոպ., Եկեղ. – Ս. Դիոնեսիոսի Արիսպագացւոյ յԱթենայ... գիրք յաղագս երկնային քահանայապետութեանց (ըստ ՆՀԲ-ի):
Եղ. - Եղիշէի վարդապետի Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին, Երեւան, 1957:
Խոր. – Մովսէսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփխիս, 1913:
Մանդ. – Յովհաննու Մանդակունւոյ Հայոց հայրապետի ճառք, Վենետիկ, 1860:
Յհ. Կթ. - Յովհաննու Կաթողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912:
Նար. - Գրիգորի Նարեկայ Վանից վանականի Մատենագրութիւնք, Վենետիկ, 1840:
ՆՀԲ - Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, երկասիրութիւն երից վարդապետաց յաշակերտութենէ մեծին Մխիթարայ աբբահօր Հ.Գաբրիէլի Աւետիքեան, Հ. Խաչատրոյ Սիւրմէլեան, Հ. Մկրտչի Աւգերեան, հ.հ. Ա-Բ, Վենետիկ, 1836-1837:
Ոսկ. Մ. կամ Մտթ. – Յովհաննու Ոսկեբերանի Յաւետարանագիրն Մատթեոս, հ.հ. Ա-Գ, Վենետիկ, 1826:
Ոսկ. Յհ. - Յովհաննու Ոսկեբերանի Մեկնութիւն աւետարանին Յովհաննու, Պոլիս, 1717:
Պիտ. - Յաղագս պիտոյից (Մ. Խորենացւոյ Մատենագրութիւնք, Վենետիկ, 1865, էջ 339-581).
Պղատ. – Պղատոնի Առ Տիմէոս (ըստ ՆՀԲ-ի):
Սրգ. Ա. Յհ. - Մեկնութիւն Ա. թղթոյն Յովհաննու Աւետարանչի (ըստ ՆՀԲ-ի):
Սեբ. – Պատմութիւն Սեբէոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլն, Ե., 1939:
Վրք. Հց. – Վարք սրբոց հարանց, հ.հ. Ա-Բ, Վենետիկ, 1855:
Փարպ., Փարպ. Թ. - Ղազարայ Փարպեցւոյ Պատմութիւն Հայոց եւ Թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան, Տփխիս, 1904:
Փիլ. - (հ. Ա) – Փիլոնի Եբրայեցւոյ Բանք երեք չեւ ի լոյս ընծայեալք, Վենետիկ, 1822:

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИСЕМИЯ КОРНЕВЫХ СЛОВ В ГРАБАРЕ СО ЗНАЧЕНИЕМ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО И НАРЕЧИЯ

Резюме *А. Арутюнян*

Синхронический анализ словарного состава грабара показывает, что в этом периоде языка существует определенный пласт корневых слов, которые выявляют морфологическую полисемию. Отдельная часть этого пласта совмещает морфологические значения прилагательного и наречия. Такие слова в этой статье анализируются с внутренними группировками.

Отделяются следующие семантические группы, которые выявляют: а) признак качества, б) признак градуса, в) признак чувства, г) признак меры (временной, ареальный и весовой), д) характеризующий признак.

Как показывает статистика, в расщепленных значениях таких слов доминируют значение признака предмета и частиречное значение прилагательного.